

<https://doi.org/10.15407/mics2021.12.084>

УДК 94(477.25)Чоколівка

Світлана Довгань,

студентка кафедри історії Національного університету
«Киево-Могилянська академія»

s.dovhan@ukma.edu.ua

<https://doi.org/10.15407/mics2021.12.081>

ЧОКОЛІВКА ЯК ПРОСТІР ПАМ'ЯТІ: ЗАБУТІ ШІСТДЕСЯТНИКИ В ДЕКОРАЦІЯХ «РАДЯНСЬКОЇ МРІЇ»¹

¹ У статті подано результати дослідження, здійсненого авторкою під час міждисциплінарної дослідницької практики «(Не)комфортна (не)околиця: Чоколівка», що була організована Центром урбаністичних студій за підтримки Фонду ім. Гайнріха Бьолля, Бюро Київ – Україна.

Чоколівка є унікальною частиною міського простору Києва. У другій половині 1950-х рр. вона зазнала активних трансформацій, перетворившись із рустикальної околиці на прогресивну частину Києва. Під час масового житлового будівництва тут з'явився перший в УРСР житловий масив. Зрештою Чоколівка стала втіленням «радянської мрії»: як для зовнішніх спостерігачів, коли через місцеві новобудови було прокладено екскурсійний маршрут для американських журналістів, так і для радянських громадян, які щиро раділи появі власної, окремої квартири. В одній із чоколівських «хрущовок» 1960 р. оселилися Іван і Леоніда Світличні, помешкання яких стало «епіцентром українського шістдесятиництва». У середині 1960-х рр. на Чоколівці замешкав також Іван Дзюба. Для Віктора Могильного масове житлове будівництво, навпаки, обернулося безальтернативним переїздом.

Для згаданих шістдесятників Чоколівка була місцем перебігу (не)нормального радянського повсякдення: зі щоденними походами в гастроном, з одного боку, та систематичними обшуками, арештами, з іншого. У статті розглянуто історію Чоколівки у сплетінні з особистими історіями шістдесятників та окреслено, якою мірою пам'ять про них втілено в просторі району.

Ключові слова: шістдесятники, Чоколівка, міський простір, пам'ять.

² Хрущев, Н. (1956). *Доклад на закрытом заседании XX съезда КПСС «О культуре личности и его последствиях»*. Москва: Госполитиздат, 3–61.

³ Лебина, Н. (2019). *Пассажиры колбасного поезда*. Москва: Новое литературное обозрение, 385.

⁴ Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 4 листопада 1955 р. № 1871 «Про усунення надлишків у проектуванні та будівництві».

⁵ У 1960-ті роки поняття не було вживаним, оскільки населення ставилося до новобудов лояльно. Див.: Лебина, Н. *Пассажиры колбасного поезда*, 384.

⁶ Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 31 липня 1957 р. № 931 «Про розвиток житлового будівництва у СРСР».

⁷ Чоколівка – історична назва місцевості в теперішньому Солом'янському районі Києва. Виникла на початку ХХ ст. як робітниче селище і була названа робітниками на честь Ніколая Чоколова – гласного міської думи, що посприяв будівництву. Включена до території Києва 1927 р. (див.: Рибаків, М. О. (1997). *Невідомі та маловідомі сторінки історії Києва*. Київ: Кий, 75–78). Зараз межі Чоколівки обмежені аеропортом «Київ-Жуляни» на півдні та залізничною магістраллю на заході. Інші межі є рухомими. До меж «великої» Чоколівки входить і забудова Чоколівського-Першотравневого масиву.

⁸ Див.: Михайлов, В., Городської, В., Лінецький, А., & Скачков, О. (1958). Новий етап у забудові Чоколівського жилого масиву. *Будівництво і архітектура*, 11 (47), 8.

⁹ Рибаків, М. О. *Невідомі та маловідомі сторінки*, 8.

Смерть Сталіна 1953 р. стала відправною точкою низки соціально-економічних трансформацій у СРСР, що відомі як «хрущовська відлига». У візії Хрущова новим завданням партії була робота над «помилками» сталінізму, які відходили від «ленінських принципів» колективного керівництва партією, національної політики, соціалістичної демократії ². На думку Наталії Лебіної, десталінізація розпочалася саме зі сфери житлового будівництва, ще до славного ХХ з'їзду КПРС 1956 р. ³ Тут вона оприявилася через програму усунення «надлишків» в архітектурі, асоційованих зі сталінським ампіром (1955) ⁴. До таких відносили як декоративні елементи, так і «неекономічні» матеріали чи особливості планування квартир. Це мало здешевити й пришвидшити житлове будівництво, а отже, вивести його зі стану гострої кризи.

У другій половині 1950-х рр. у СРСР розпочалося масове зведення «хрущо-

вок» ⁵ – типових будинків, що пропонували новий тип житлового простору – індивідуальні квартири для посімейного заселення. У великих містах будівництво мало відбуватися на вільних від забудови територіях і великими масивами, що на практиці означало освоєння міської периферії ⁶. Чоколівка ⁷, південно-західна околиця Києва, стала своєрідним тестовим майданчиком для всієї УРСР, адже саме тут з'явився перший у республіці житловий масив, забудований типовими п'ятиповерхівками. Ще під час першої черги будівництва у 1956–1958 рр. він називався Чоколівським, але з ідеологічних міркувань був перейменований на Першотравневий ⁸. «Есть современные названия и никаких Чоколовок и Зверинцев не должно быть», – постулював голова виконкому Київської міськради Давидов ⁹.

Масив складала понад 200 житлових будинків, розраховані на 30 тис. мешканців

Рис. 1. Схема забудови
Чоколівського масиву.
Джерело:
Будівництво і архітектура, 11
(47).

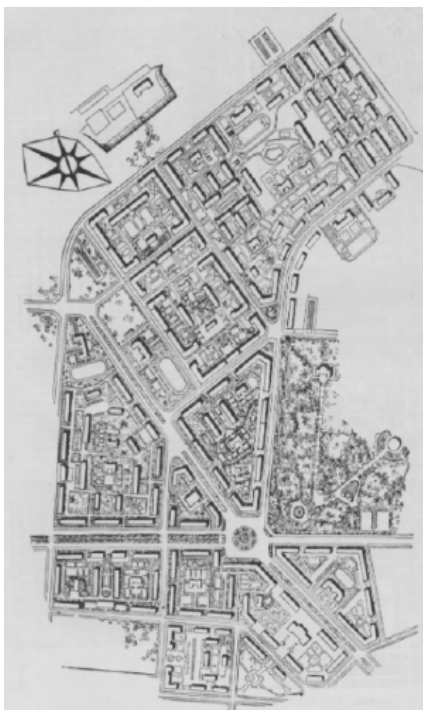

Рис. 2. Портали житлових будинків масиву.
Фото Джона Вільяма Репса

перетворення Чоколівки з рустикальної міської околиці на повноцінну, ще й прогресивну, частину Києва.

Крім трансформації міського простору, «відлига» також спричинилася до лібералізації суспільного життя. Це уможливило прояви творчої свободи, характерної для шістдесятників – покоління радянської інтелігенції, період найбільшої активності якого припав на 1960-ті. Українським шістдесятникам, як і російським, була близька ідея «соціалізму з людським обличчям», та, крім неї, їм ішлося також про вільний розвиток національної культури¹⁴. Фактично, вони розпочали черговий етап «національного відродження». Останнє мало типовий для такого явища перебіг, еволюціонувавши від культурницької

(рис. 1)¹⁰. Це давало змогу називати його «новим містом на Чоколівці»¹¹. Для класичних декоративних елементів тут знайшли оригінальну заміну – кольорову керамічну плитку. У такий спосіб забудову було врятовано від «граничної одноманітності і сірості», притаманних масивам, що будувалися опісля (рис. 2)¹². На мить 1962 р. Чоколівка навіть стала втіленням «радянської мрії», коли через тутешні новобудови було прокладено екскурсійний маршрут для американських журналістів¹³. Усі ці обставини зумовили

¹⁰ Михайлов, В., Городської, В., Лінецький, А., & Скачков, О. Новий етап у забудові, 8.

¹¹ Там само.

¹² Махрин, В. (1962). Роль декора в архітектурном облике жилого дома. *Строительство и архитектура*, 1 (85), 17.

¹³ Москва цензурує й фальшує (1962, 19 липня). *Свобода*, 2.

¹⁴ Narvselius, E. (2012). *Ukrainian Intelligentsia in Post-Soviet L'viv: Narratives, Identity, and Power*. Lanham: Lexington Books, 74.

¹⁵ Касьянов, Г. (1999). *Теорії нації та націоналізму*. Київ: Либідь, 297.

¹⁶ Чоколівка виникла як робітниче селище 1905 р. Станом на 1925 р. тут мешкало близько 75 % робітників і 25 % селян. Див.: Хто візьметься за діло. (1925, 11 серпня). *Пролетарская правда*, 3.

¹⁷ Світлична, Н., & Світлична, Л. (Упоряд.). (1998). *Доброокий. Спогади про Івана Світличного*. Київ: Час, 23.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Там само, 22.

²⁰ Каспрук, В. (2016, 19 січня). Іван Світличний: голоси з минулого. *День*. Retrieved from <https://day.kyiv.ua/uk/blog/polityka/ivan-svitlychnyy-golosy-z-mynulogo>.

²¹ Світлична, Л. (Упоряд.). (2001). *Іван Світличний. Голос доби*. Київ: Сфера, 46.

²² Світлична, Н., & Світлична, Л. (Упоряд.). *Доброокий*, 22.

²³ Там само, 23, 240.

²⁴ Там само, 24.

діяльності до політичних маніфестів ¹⁵. Після поразки Празької весни 1968 р. та репресій на початку 1970-х рр. шістдесятництво перетекло в дисидентський рух.

Масове житлове будівництво, що велося на Чоколівці, зумовило приріст населення. Окрім робітників заводів і селян, які досі домінували серед місцевої людності ¹⁶, тут оселилася радянська інтелігенція, зокрема представники українського шістдесятництва.

Уманська, 35

Подружжя Світличних замешкало в одній із чоколівських новобудов 1960 р. ¹⁷ Іван Світличний, який уже на початку 1960-х рр. був авторитетним літературним критиком, працював науковим співробітником Інституту літератури АН УРСР ім. Шевченка ¹⁸. Його дружина Леоніда в цей час обіймала посаду асистентки в Будівельному інституті, розташованому поблизу їхньої домівки ¹⁹ (рис. 3). У цьому ж будинку одержали квартири троє колег Світличного по цеху: працівники Інституту літератури Леонід Махновець, Арсен Каспрук і Владлен Власенко ²⁰.

Враження від нового місця проживання Світличний виклав у листі до сестри: «Це – по дорозі з центру на аеродром. Місце хороше, старих будинків і близько немає, кругом одні новобудови, планування чудесне, до центру – 20 хвилин тролейбусом» ²¹. До переїзду

Рис. 3. Іван і Леоніда Світличні, 1961 р. Узято із вільних джерел

подружжя проживало у переобладнаній на кімнату келії Флорівського монастиря, разом із сім'єю Леоніди. Власна, хоч і невелика, квартира здавалася Світличним «палацом» ²².

Квартира на Уманській, 35 посідає особливе місце у спогадах шістдесятників. Микола Плахотнюк порівнював її з «рукавичкою», а Василь Стус – із «голубником» через майже постійну присутність гостей ²³. Сюди часто навідувалися Алла Горська, Василь Симоненко, Василь Стус, Ліна Костенко, Микола Вінграновський, Іван Дзюба, який жив неподалік, та низка інших представників творчої молоді з усієї УРСР ²⁴. Наявність у Світличних приватного житлового простору була вагомим фактором, що зумовив пе-

²⁵ Бердиховська, Б., & Гнатюк, О. (2004). *Бунт покоління*. Київ: Дух і літера, 76.

²⁶ Світлична, Н., & Світлична, Л. (Упоряд.). *Доброокий*, 82, 229, 240.

²⁷ Там само, 276.

²⁸ Там само, 108.

²⁹ Там само.

³⁰ Там само, 385.

³¹ там само, 193.

³² Там само, 137.

ретворення їхнього помешкання на один із центрів притягання шістдесятництва. «Ми, молоді, майже всі були бездомними, а Світличний завжди був готовий запросити нас до себе», – читаємо у спогадах Євгена Сверстюка ²⁵. На Уманській відбувалися колективні вечери, академічні дискусії, читання поезій, «відкриття» творчості заборонених митців «розстріляного відродження», прослуховування віршів в авторському виконанні поетів на журналістському магнітофоні «Весна» ²⁶.

Іван Світличний був організатором культурного життя 1960-х – початку 1970-х рр. Михайло Горинь згадував про його ненав'язливу харизму й природний талант «шукати, гуртувати і запалювати іскрою великої ідеї» найрізноманітніших людей ²⁷. Налагоджуючи товариські зв'язки між літературно-мистецькими колами Києва, Львова та інших міст, Світличний виконував роль «живого містка» між Східною і Західною Україною ²⁸. Ба більше, між УРСР і українською діаспорою ²⁹. З огляду на це, у КДБ Світличного вважали «батьком українського руху» ³⁰.

І перша (1965 р.), і друга хвиля (1972 р.) політичних арештів після завершення «відлиги» зачепили Світличного. Звинувачення лишалося незмінним: «антирадянська агітація та пропаганда». Перший арешт, через брак доказів, тривав вісім місяців. Другий завершився ув'язненням у таборах і заслан-

ням на Гірський Алтай на 12 років. Переніши інсульт, Світличний повернувся додому з інвалідністю, відтоді повільно «згасав». Частенько сидів із милицями біля кінотеатру «Супутник» або у дворі будинку ³¹.

Повітрофлотський проспект, 52

У середині 1960-х рр. на Чоколівці опинилося також подружжя Дзюб (рис. 4). Іван Дзюба, з 1959 р. – член Спілки письменників України, мав славу одного з «трьох китів» літературної критики, поруч з Іваном Світличним і Євгеном Сверстюком ³². Його дружина Марта була випускницею фізичного факультету Львівського університету. Якийсь час

Рис. 4. Іван і Марта Дзюби. Взято із вільних джерел

³³ Скуба, В. (2011, 22 липня). Марта Дзюба: Письменниця Ірина Вільде говорила мені: «Іван – це сама есенція...». *День*. Retrieved from <https://day.kyiv.ua/uk/article/aksiya-dnya/marta-dzyuba-pismennicya-irina-vilde-govorila-meni-ivan-ce-sama-esenciya>.

³⁴ Радзівська, В., & Семиженко, А. (2011, 21 липня). «Ми – двомовні, а нас за це називають націоналістами» – Іван Дзюба. *Gazeta.ua*. Retrieved from https://gazeta.ua/articles/opinions-journal/_mi-dvovni-a-nas-za-ce-nazivayut-nacionalistami-ivan-dzuba/391358.

³⁵ Там само.

³⁶ Там само.

³⁷ Плющ, Л. (2002). *Вибране. У карнавалі історії*. Київ: Факт, 443.

³⁸ Дзюба, І. (2008). *Спогади і роздуми на фінішній прямій*, 534.

³⁹ Шаповал, Ю. (2011). *Справа Івана Дзюби. З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*, 1(36), 288-292.

⁴⁰ Бердиховська, Б., & Гнатюк, О. *Бунт покоління*, 150.

вони мешкали в «комуналці» на вул. Інститутській, а після народження доньки наприкінці 1964 р. винаймали кімнату в Ірпені ³³. Як згадує Іван Дзюба, переїзд у двокімнатну квартиру на Повітрофлотському проспекті, що її надала Спілка письменників, відбувся після створення ним праці «Інтернаціоналізм чи русифікація?» (кінець 1965 р.), що стала знаковою для українського руху опору. Вона, вкупі з виступом-протестом проти арештів інтелігенції в кінотеатрі «Україна», зумовила пильну увагу до Дзюби з боку КДБ ³⁴.

За словами Івана Дзюби, нове помешкання було розміщене в «будинку КДБ». Систематична поява «військових машин» спецслужб у дворі маркувала будинок як відомчий ³⁵. Дзюба пояснював, за яким принципом одержав ордер на це житло: «Переселили мене так, щоб був під рукою» ³⁶. Леонід Плющ згадував, що до проживання тут критик ставився з іронією, жартуючи: «Народ почне бити вікна в цьому будинку, а я ж то за що страждатиму?» ³⁷.

У день Старого Нового 1972 року Іван Дзюба зайшов до сусіда з вул. Уманської – Івана Світличного. Як виявилось, у квартирі товариша тривав обшук. «Мене стали трусити. І натрусили чимало: в портфелі у мене було повно старого “самвидаву”, про який я вже й забув (а викидати ж було шкода). Боже, яка радість заграла на їхніх обличчях: такий

“виллов”!» – так цей день відображено у спогадах Івана Дзюби ³⁸. Відтоді почалися щоденні поїздки до КДБ, часті обшуки вдома, виключення зі Спілки письменників, нарешті – арешт і засудження до п’яти років позбавлення волі. Наприкінці 1973 р. з’явилося рішення Президії Верховної Ради УРСР, яким, з огляду на написану самокритику та часткове визнання вини, Івана Дзюбу звільнили ³⁹. Вийшовши з в’язниці, він вісім років працював на заводі Антонова, довгий час не міг друкуватися ⁴⁰.

Карпінського, 10

Віктор Могильний, інженер, поет і організатор студії поетів-робітників «Брама», – навпаки, був змушений переїхати з Чоколівки на початку 1960-х (рис. 5). Будинок садибного типу на вул. Карпінського, 10, де

Рис. 5. Віктор Могильний.
Фото з архіву родини Мурашових

⁴¹ Плахотнюк, М. (2014, 3 грудня). Незнане шістдесятництво. *Україна молода*. Retrieved from <https://www.umoloda.kiev.ua/number/2572/163/90745/>.

⁴² Там само.

⁴³ Там само.

⁴⁴ Здоровило, Т. (2015). Дисидент із Тихого хутора. *Сільські вісті*, 23 (16 червня).

⁴⁵ Творчий вечір Віктора Могильного (2020, 4 червня). *Інтерв'ю з України*. Retrieved from <https://rozmova.wordpress.com/2020/06/04/viktor-mohylnyi/>.

⁴⁶ Там само.

⁴⁷ Овсієнко, В. (2018). *Світло людей*. Київ: Кліо, 397.

⁴⁸ Шулькевич, М. М., & Дмитренко, Т. Д. (1978). *Київ (архитектурно-исторический очерк)*. Київ: Будівельник, 160.

⁴⁹ Однопозов, І. (2019). *Палаці смачного дефіциту. Громадське харчування Києва 1920–1990-х*. Київ, 166.

Могильний жив із дворічного віку, підпав під знесення. Разом із цим будинком зник і «культурологічний клуб на Чоколівці», один із осередків шістдесятництва ⁴¹. Раз на тиждень тут, у неформальній атмосфері, збиралися молоді поети, які відвідували літературну студію при видавництві «Молодь»: Микола Холодний, Гриць Тименко, Євген Варда, Юрій Мурашов та ін. ⁴² Гості читали вірші й дискутували, тимчасом як дружина господаря Аврелія Могильна несла варту біля будинку. Під час обговорень часто згадували про сусіда з вул. Уманської – літературного критика Івана Світличного ⁴³.

Гості докладалися до формування інтер'єру цього помешкання. На стінах рясніли написи-автографи, що їх залишали охочі ⁴⁴. Микола Плахотнюк так описав атмосферу, що панувала в будинку: «Хата вся розмальована, козаки, мамаї, гопакі, написи, як ото в печері, де є наскельні написи. Той так написав, той таке намалював, але це була якась така аура, що мене зразу потягнуло до цих хлопців, до цього гурту» ⁴⁵. Як згадував Олесь Шевченко, тут був один із небагатьох «островів незалежності» в зрусифікованому Києві, де українець міг комфортно почуватися ⁴⁶.

1963 р. Могильних переселили в новобудову на Відрадному, де й народився Аттила Могильний – поет-вісімдесятник, співець «київських контурів», і Чоколівки серед них. Наприкінці 1990-х вийшла самвидавна збір-

ка Віктора Могильного «Csokolivka, csokolj meg! або Надкушене яблуко» (з угор. «Чоколівко, поцілуй мене!») під псевдонімом Вихтір Орклин ⁴⁷.

Простір

З огляду на те, що Чоколівський масив був першим житловим масивом в УРСР, звідси дебютувала низка явищ радянської дійсності часів «відлиги». Наприклад, компактне розміщення об'єктів комунально-побутового обслуговування (крамниць, ательє, перукарень тощо) і виділення для них окремих будівель-вставок ⁴⁸. Одна з таких будівель на вул. Пітерській стала першим у столиці торгово-побутовим комплексом, поєднавши кафе «Мелодія» на першому поверсі і Будинок послуг на другому (рис. 6) ⁴⁹.

Рис. 6. Кафе «Мелодія». Джерело: Однопозов, І. (2019). Палаці смачного дефіциту

⁵⁰ Однопозов, І. (2018). *Київ ушедший: бытовые, коммунальные и торговые услуги*. Київ, 17.

⁵¹ Там само, 6.

⁵² Світлична, Н., & Світлична, Л. (Упоряд.). *Доброокий*, 13.

⁵³ Однопозов, І. Палаці смачного дефіциту, 227.

⁵⁴ Шулькевич, М. М., & Дмитренко, Т. Д. Київ, 243.

⁵⁵ Хенгістов, В. (2019, 27 вересня). Київські кінотеатри, які змінили до невпізнаності. *Хмарочос*. Retrieved from <https://hmarochos.kiev.ua/2017/09/27/kiyivski-kinoteatri-yaki-zminili-do-nevpiznavanosti/>.

⁵⁶ Світлична, Н., & Світлична, Л. (Упоряд.). *Доброокий*, 193.

⁵⁷ Линч, К. (1982). *Образ города*. Москва: Стройиздат, 52.

Місцевий Будинок послуг так само був піонером у межах республіки. Цей заклад мав задовольняти мінімальний спектр побутових потреб мешканців району ⁵⁰. У ньому розміщувалися ательє індивідуального пошиву й різноманітні ремонтні майстерні ⁵¹. Навряд чи послугами цього закладу користувалися Світличні. Як згадує сестра критика Надія Світлична, попри травму рук, Іван «до самого арешту в 72-му постійно підстригав жінок з найближчого оточення, лагодив усім приятелям годинники, клеїв підшви до черевиків, затискаючи їх між словниками на книжкових полицях» ⁵². Що ж до розташованого на першому поверсі будівлі кафе «Мелодія», то воно насправді не було закладом чистого типу. Удень тут працювала їдальня, яка після 7-ї вечора перевтілювалася на кафе ⁵³. Сьогодні ці заклади не функціонують.

1961 р. на Чоколівці запрацював кінотеатр «Супутник» – територія ідеологічного впливу та відпочинковий простір (рис. 7). Він був одним із перших у Києві широко-екранних кінотеатрів великої місткості (760 місць) ⁵⁴. Одразу після появи «Супутник» став найпопулярнішою локацією району ⁵⁵. Він також виконував функцію незмінного орієнтиру на шляху до помешкання Світличних. Євген Сверстюк згадував: «Найбільш знайомий маршрут: тролейбус 17, зупинка

Рис. 7. Кінотеатр «Супутник». Узято з вільних джерел

Єрванська, далі між будинками – до кінотеатру “Супутник”, вул. Уманська, 35 – і в квартирі 20 – Світличні. Не тільки мені цей маршрут звичний» ⁵⁶. Нині кінотеатр працює в реконструйованому вигляді, зберігаючи функцію важливого культурного осередка Чоколівки.

Описані вище об’єкти культурної й побутової інфраструктури, а також низка інших, позначених на мапі (рис. 8), – гастрономи, універмаги, зупинки таксі тощо – формували внутрішню структуру Чоколівки 1960-х – початку 1970-х рр., якою її сприймали як шістдесятники, так і пересічні радянські громадяни. За Кевіном Лінчем, такі місця є своєрідними «вузлами», що фокусують у собі активність районів і відіграють для них роль точок тяжіння ⁵⁷.

Рис. 8. Мапа точок тяжіння Чоколівки 1960-х – початку 1970-х рр. Розроблено Світланою Довгань

ського партійного діяча – «всеукраїнського старости», причетного до організації червоного терору та Голодомору⁵⁹. Теперішня вул. Світличного вклинюється в Уманську – ту, на якій мешкав «архітектор шістдесятницького руху» (рис. 9).

У Києві є приклади вшанування пам'яті українських шістдесятників і дисидентів, коли було перейменовано на їхню честь вулиці, на яких вони безпосередньо мешкали. Так сталося, наприклад, із вулицею Марини Раскової, на якій проживав Євген Сверстюк. Український інститут національної пам'яті, апелюючи до того, що вона, названа іменем співробітниці НКВД, не має для Києва історичної ваги, зніціював перейменування, що успішно відбулося 2015 р.⁶⁰ Вулиця Уманська, на відміну від вулиці Раскової, під дію

Рис. 9. Вулиця Івана Світличного. Фото Світлани Довгань

⁵⁸ Burlaka, O. (2019). *Balcony Chik*. Kyiv: Osnovy.

⁵⁹ Розпорядження Київського міського голови від 19 лютого 2016 р. № 125/1.

⁶⁰ У Києві має бути вулиця Сверстюка (2014, 11 грудня). Інститут національної пам'яті. Retrieved from <https://old.uinp.gov.ua/news/u-kievi-mae-but-i-vulitsya-sverstyuka-institut-natsionalnoi-pam-yati?q=news/u-kievi-mae-but-i-vulitsya-sverstyuka-institut-natsionalnoi-pam-yati>; Рішення Київської міської ради від 8 жовтня 2015 р. № 129/2032.

Для згаданих шістдесятників Чоколівка була місцем проживання і перебігу повсякдення, для багатьох інших – місцем зустрічі, для всіх разом – місцем відпочинку, особистих трагедій і радостей. Простір району, яким він був у 1960-х рр., водночас і продовжує існувати у первинному чи дещо видозміненому вигляді, як обшиті гіпсокартоном «хрущовки» з «балконним шиком»⁵⁸, і зникає назавжди, як унікальні об'єкти культурно-побутової інфраструктури.

Втілена пам'ять

У ході декомунізації на Чоколівці з'явилася вул. Івана Світличного. До лютого 2016 р. вона мала ім'я Григорія Петровського, радян-

⁶¹ Рішення Київської міської ради від 10 листопада 2016 р. № 336/1340. Бібліотека розташована поза широкими межами Чоколівки, але підходить до них упритул.

⁶² Ім'я бібліотеки. (2016). *Бібліосвітлиця*. Retrieved from http://kievchaplib.blogspot.com/p/blog-page_2203.html.

⁶³ Подання про перейменування бібліотеки (2016, 15 жовтня). *Бібліосвітлиця*. Retrieved from http://kievchaplib.blogspot.com/2016/11/blog-post_7.html.

⁶⁴ Каспрук, В. Іван Світличний: голоси з минулого.

⁶⁵ Там само.

⁶⁶ Захід відбувся за підтримки Центру урбаністичних студій та Науково-мистецької платформи «Острів».

Рис. 10. Вікно Івана Світличного. Інтерактивна виставка «We are home today». Фото Насті Лопатюк

декомунізаційного пакета законів не підпадала.

Того ж 2016 р. ім'я Івана Світличного було надано одній із дитячих бібліотек Солом'янського району, що раніше мала ім'я Василя Чапаєва ⁶¹. Бібліотека позиціонує себе як така, що названа на честь «людини, яка жила поруч» ⁶². Однак з якихось причин пов'язує зовсім іншу вулицю – Волинську замість Уманської – з адресою Світличного ⁶³. Воно й не дивно, адже місце розташування «епіцентру шістдесятництва» досі ніяк не марковане у просторі: на вул. Уманській, 35 немає меморіальної дошки. Причому важливо, що запит на меморіалізацію існує серед місцевої громади, а не є накинутим ззовні. Кілька разів питання про встановлення дошки на «будинку Світличного» порушував Віктор Каспрук – політолог і журналіст, що мешкав у тому самому будинку ⁶⁴. Йшлося про втілення задуму власним коштом, однак завадили «економічні реалії». Серед інших пропозицій Каспрука – створення меморіальної квартири-музею у колишньому помешканні Світличних, встановлення пам'ятника Світличному у сквері біля кінотеатру «Супутник» ⁶⁵.

Упродовж травня–липня 2020 р. тривала міждисциплінарна дослідницька практика «(Не)комфортна (не)околиця Чоколівка», присвячена вивченню району у трьох аспек-

тах – історичному, соціологічному та урбаністичному. Напрацювання цього заходу мала втілювати в життя локальна подія Європейської архітектурної студентської асамблеї – «EASA Chocolocal». Учасники резиденції розробили проект, присвячений історії району. Використовуючи знайдені на Чоколівці артефакти (здебільшого викинуті вікна радянських часів), команда створила своєрідну інтерактивну галерею у дворі. Одне з таких вікон «належало» Івану Світличному (рис. 10). Підвішене яблуко в рамі іншого відсилало до Віктора Могильного і його збірки «Csokolivka, csokolj meg! або Надкушене яблуко».

Невдовзі, до дня народження Івана Світличного, на Уманській, 35 відбувся «Світличник» ⁶⁶. На локації гостей частували міцним чаєм і вінегретом, що фігурують у спогадах друзів Світличного. Навколишній простір заповнили записи віршів Василя Симоненка і Василя Стуса в авторському виконанні, що часто лунали на Уманській. Обмін книжками мав нагадати про бібліотеку Світличних, одне з найбільших книжкових зібрань у Києві, й про постійний рух книжок, що відбувався в них удома. Подія мала на меті в напівперформативному стилі відтворити атмосферу «епіцентру» українського шістдесятництва. А разом з тим, прокомунікувати перейменування вулиці, що відбулося кілька років тому.

Пам'ять у мережі

У мережі «Фейсбук» існують дві спільноти, що виникли як «рупори» історії Чоколівки. Вони оприявнюють два різні дискурси, які існують навколо минулого району. Перший із них можна назвати ностальгійним. Російськомовна «Київ, Чоколовка – всім, кому дорога»⁶⁷, активність якої припадає на 2013–2017 рр., публікувала дописи про місцеві школи й кінотеатри, зведені в радянський час; про видатних особистостей Чоколівки – футболістів Блохіна і Мунтяна; про місцеві «артефакти», символічні для мешканців, як, наприклад, сердечник трансформатора. На сторінці можна знайти спогади старожилів, колекцію радянських світлин району. Цей дискурс не змінився після Революції гідності: переосмислення радянського минулого не відбулося.

Натомість україномовна спільнота «Чоколівська Русь»⁶⁸, що з'явилася 2014 р., – нейтральна. Серед іншого тут є спроба осмислити декомунізацію та серія дописів про Івана Світличного, які включають його до «пантеону» видатних особистостей Чоколівки. Через низьку популярність спільноти Світличний залишається для чоколівчан непомітним «сусідом», а перейменування вулиць не викликають обговорень.

Як можна виснувати, серед місцевих існує запит «на історію», що підтверджують

десятки вподобань і зливи коментарів під дописами на історичну тематику в спільноті «Чоколовка – всім, кому дорога». Для багатьох старожилів це спосіб пригадування та фіксації свого щасливого дитинства, за яке вони готові боротися.

Глибинні інтерв'ю, що були проведені з місцевими мешканцями, також свідчать про зацікавлення історією району серед різних категорій населення⁶⁹. Зокрема, для молоді – це вияв уважності до навколишнього простору. Для деякого знання про історію району рівнозначне знанню про місто або державу. Меншість чоколівчан не цікавить історія простору, у якому вони проживають.

Замість висновку: потенціал

Шістдесятницька історія може стати «родзинкою» Чоколівки. Висвітлення її в міському контексті є продуктивним. Старожили з ностальгією згадують про декорації свого щасливого дитинства, а молодь прагне урізноманітнення довколишнього міського ландшафту. До цього добре додається історія сусідів-інтелектуалів, що пливли проти течії. Тож поєднання двох аспектів – власне шістдесятницького і просторового – є таким, що задовольнятиме якнайбільшу кількість людей. Хоча дискурс ностальгії за *радянським* є популярнішим за нейтрально-історичний,

⁶⁷ Київ, Чоколовка – всім, кому дорога. *Facebook*. Retrieved from <https://www.facebook.com/Chokolovka>.

⁶⁸ Чоколівська Русь. *Facebook*. Retrieved from <https://www.facebook.com/ChokolivskaRus>.

⁶⁹ Інтерв'ю проведено під час дослідницької практики «(Не)комфортна (не) околиця: Чоколівка». Архів Центру урбаністичних студій.

він може стати добрим підґрунтям для лагідного пригадування Чоколівкою своїх «героїв», а отже – віднайдення нового обличчя району.

References

Berdykhovska, B., & Hnatiuk, O. (2004). *Bunt pokolinnia*. Kyiv: Dukh i litera [in Ukrainian].

Burlaka O. (2019). *Balcony Chik*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].

Danaher, D. (2018). Revolution with a “Human” Face: A Corpus Approach to the Semantics of Czech Lidskost. In M. Filder, V. Cvrček (Ed.), *Taming the Corpus. From Inflection and Lexis to Interpretation*. Cham: Springer.

Dziuba, I. (2008). *Spohady i rozдумы na finishnii priamii*. Kyiv: Krynysia [in Ukrainian].

Imia biblioteky. (2016). *Bibliosvitlytsia*. Retrieved from http://kievchaplib.blogspot.com/p/blog-page_2203.html [in Ukrainian].

Kasianov, H. (1999). *Teorii natsii ta natsionalizmu*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

Kaspruk, V. (2016, 19.01). Ivan Svitlychnyi: holosy z mynuloho. *Den*. Retrieved from <https://day.kyiv.ua/uk/blog/polityka/ivan-svitlychnyy-golosy-z-mynulogo> [in Ukrainian].

Khrushchev, N. (1956). *Doklad na zakrytom zasedanii XX syezda KPSS “O kulte lichnosti i ego posledstviyakh”*. Moskva: Gospolitizdat [in Russian].

Khenhistov, V. (2019, 27.09). Kyivski kinoteatry, yaki zminyly do nevpiznavanosti. *Khmarochos*. Retrieved from <https://hmarochos.kiev.ua/2017/09/27/kyivski-kinoteatri-yaki-zminili-do-nevpiznavanosti/> [in Ukrainian].

Khto vizmetsia za dilo. (1925, 11.08). *Proletarskaia pravda* [in Ukrainian].

Kiev, Chokolovka – vsem, komu doroga. *Facebook*. Retrieved from <https://www.facebook.com/Chokolovka> [in Russian].

Lebina, N. (2019). *Passazhiryi kolbasnogo poezda*. Moskva: Novoe literaturnoe obozrenie [in Russian].

Linch, K. (1982). *Obraz goroda*. Moskva: Strojizdat [in Russian].

Mahrin, V. (1962). Rol dekora v arhitekturnom oblike zhilogo doma. *Stroitelstvo i arhitektura*, 1 (85), 16–20 [in Russian].

Moskva tsenzuruie i falshuie (1962, 19.07). *Svoboda*, 2 [in Ukrainian].

Mykhailov, V., Horodskoi, V., Linetskyi, A., & Skachkov, O. (1958). Novyi etap u zabudovi Chokolivskoho zhyloho masyvu. *Budivnytstvo i arhitektura*, 11 (48), 8–12 [in Ukrainian].

Narvselius, E. (2012). *Ukrainian Intelligentsia in Post-Soviet L'viv: Narratives, Identity, and Power*. Lanham: Lexington Books.

Odnopozov, I. (2018). *Kiev ushedshiy: bytovyye, kommunalnye i torgovyie uslugi*. Kiev [in Russian].

Odnopozov, I. (2019). *Palatsy smachnoho defitsytu. Hromadske kharchuvannia Kyieva 1920–1990-kh*. Kyiv [in Ukrainian].

Ovsienko, V. (2018). *Svitlo liudei*. Kyiv: Klio [in Ukrainian].

Plakhotniuk, M. (2014, 3.12). Neznane shistdesiatnytstvo. *Ukraina moloda*. Retrieved from <https://www.umoloda.kiev.ua/number/2572/163/90745> [in Ukrainian].

Plushch, L. (2002). *Vybrane. U karnavali istorii*. Kyiv: Fakt [in Ukrainian].

Podannia pro pereimenuvannia biblioteky (2016, 15.10). *Bibliosvitlytsia*. Retrieved from <http://kiev->

- chapl.lib.blogspot.com/2016/11/blog-post_7.html [in Ukrainian].
- Radziievska, V., & Semyzhenko, A. (2011, 21.07). “My – dvomovni, a nas za tse nazyvaiut natsionalistamy” – Ivan Dziuba. *Gazeta.ua*. Retrieved from https://gazeta.ua/articles/opinions-journal/_mi-dvovmovni-a-nas-za-ce-nazivayut-nacionalistami-ivan-dzuba/391358 [in Ukrainian].
- Rybakov, M. O. (1997). *Nevidomi ta malovidomi storinky istorii Kyieva*. Kyiv: Kyi [in Ukrainian].
- Shapoval, Ju. (2011). Sprava Ivana Dzijuby. *Z arkhiviv VUChK-GhPU-NKVD-KGhB, 1* (36) [in Ukrainian].
- Shulkevich, M. M., & Dmitrenko, T. D. (1978). *Kiev (arhitekturno-istoricheskiy ocherk)*. Kiev: BudIvelnik [in Russian].
- Skuba, V. (2011, 22.07). Marta Dziuba: Pysmennyt-sia Iryna Vilde hovoryla meni: “Ivan – tse sama esen-tsiia...”. *Den*. Retrieved from <https://day.kyiv.ua/uk/article/akciya-dnya/marta-dzyuba-pismennicya-irina-vilde-govorila-meni-ivan-ce-sama-esenciya> [in Ukrainian].
- Svitlychna, L. (Ed.). (2001). *Ivan Svitlychnyj. Holos doby*. Kyiv: Sfera [in Ukrainian].
- Svitlychna, N., & Svitlychna, L. (Eds.). (1998). *Dobrokyi. Spohady pro Ivana Svitlychnoho*. Kyiv: Chas [in Ukrainian].
- Tvorchyi vechir Viktora Mohylnoho (2020, 4.06). *Interviu z Ukrainy*. Retrieved from <https://rozmova.wordpress.com/2020/06/04/viktor-mohylnyi> [in Ukrainian].
- UKyievi maie buty vulytsia Sverstiuka (2014, 11.12). *Instytut natsionalnoi pamiaty*. Retrieved from <https://old.uinp.gov.ua/news/u-kievi-mae-buti-vulitsya-sverstyuka-institut-natsionalnoi-pam-yati?q=news/u-kievi-mae-buti-vulitsya-sverstyuka-institut-natsionalnoi-pam-yati> [in Ukrainian].
- Zdorovylo, T. (2015). Dysydent iz Tykhoho khutora. *Silski visti*, 23 (16.06) [in Ukrainian].

Svitlana Dovhan

CHOKOLIVKA AS A MEMORY SPACE: FORGOTTEN SIXTIERS WITHIN THE SCENERY OF A SOVIET DREAM

Chokolivka is a unique part of Kyiv urban space. In the second half of the 50s it underwent transformation as a result of which it turned from rustical outskirts into a progressive part of Kyiv. Due to massive construction of residential buildings the first housing estate in the Ukrainian SSR was established. Finally, Chokolivka lived up to “Soviet dream” in the external and internal imaginations. For external spectators, embodied by American journalists, a touristic route through the rayon was established, whereas Soviet citizens sincerely rejoiced at moving to detached housing.

Ivan and Leonida Svitlichni moved to one of newly-built houses in 1960. Their place became an

“epicentre of Ukrainian Sixtiers”. In mid-60s Ivan Dziuba resided here. Viktor Mohylnyi found himself on the opposite side of the spectrum – massive construction of residential buildings expelled him from his house.

Chokolivka served as a space of (ab)normal Soviet everyday life for those mentioned above. Daily groceries in gastronomy intertwined with systematic ransacks and detentions. The paper lays out the history of Chokolivka and the stories of the Sixtiers within it. The paper further describes the (non) remembrance of Sixtiers layer of rayon’s history.

Keywords: Sixtiers, Chokolivka, Urban Space, Memory.